

УДК 37.043.1(091)

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-21-24

ДОРОНІНА Тетяна Олексіївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3990-7959>e-mail: t.o.doronina@gmail.com**ХОВРЯКОВА Тетяна Ігорівна** –

аспірантка кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1860-1459>e-mail: tkhovriakova@gmail.com**ШУМСЬКА Дарія Ігорівна** –

аспірантка кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7675-0962>e-mail: shumik.dashka@gmail.com

ГЕНДЕРНА ОСВІТА: ТЕНДЕНЦІ ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАННЯ У СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У час значних прогресивно демократичних змін у всіх сферах життя людини, як на світовому, так і на місцевому рівнях, більшість країн світу проходять шлях євроінтеграції, обираючи пріоритетними у своєму розвитку ті чи ті принципи, що доводяться позитивним розвитком окремих держав. Україна не є винятком. Наша країна серед визначальних обрала принцип гендерної рівності, беручи приклад із держав, які посідають перші місця у низці світових рейтингів рівня життя та добробуту громадян. Ухвалення на початку XXI ст. низки правових актів (Закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», 2005 р., «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2012 р., «Про запобігання та протидію домашньому насильству», 2017 р.; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року», «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» тощо) спонукало до практичної реалізації нормативних настанов, що потребувало науково-теоретичного осмислення проблем гендерної освіти. Утім і сьогодні питання не втрачає своєї актуальності, особливо зважаючи на заяви з боку посадовців та громадських діячів щодо важливості розробки Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2031 та її ухвалення вже у цьому (2021) році [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільно зауважити, що на сьогодні в Україні гендерна освіта все ще не

посіла ключового місця у педагогічному дискурсі, попри те, що значний внесок до актуалізації та розв'язання певного кола проблем гендерного навчання/ виховання наприкінці XX – початку XXI ст. було зроблено Л. Булатовою, С. Вихор, Т. Головановою, Т. Дороніною, О. Ільченко, О. Кікінеджи, Л. Кобелянською, Л. Ковальчук, О. Костюк, В. Кравцем, О. Луценко, О. Петренко, Н. Приходькіною, Л. Смоляр, О. Цокур, Т. Марценюк, О. Ярош тощо. Звернення до робіт науковців дає підстави для ствердження багатоаспектності висвітлення проблеми, оскільки вчені представляють різні галузі знань (педагогіка, психологія, соціологія, економіка тощо), а отже в своїх працях висвітлюють проблеми гендерної освіти у різних спосіб, відповідно до «галузевого варіанту» тлумачення сутності гендерної освіти та технологій її впровадження.

Зважаючи значну кількість праць українських вчених у гендерному освітньому полі, можемо констатувати, що джерела з проблематизації гендерного навчання відображають багаторівневу систему напрацювань. Проте, відсутній спільний конкретний доробок у цій площині, що ускладнює відображення суцільного контексту та обумовлює необхідність встановлення загальних тенденцій щодо висвітлення питання гендерної освіти у сучасному науково-педагогічному дискурсі.

Мета статті полягає у з'ясуванні сукупності тенденцій (позитивних та суперечливих) розгляду питань гендерної освіти у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська освіта впевнено

розвивається у своєму поступі до європейської спільноти та поступово набуває нових рис. Викликом для сьогоденної освіти є звернення уваги науковців до питань гендерного навчання, розробки сучасних гендерних технологій в освіті та практичного впровадження концептуальних положень щодо рівності прав людей у здобі буття якісної освіти, а відповідно і створення безбар'єрного освітнього середовища.

Задля встановлення тенденцій, які формуються (чи сформовані) у полі гендерних досліджень освіти визначаємо поняття «тенденції», спираючись на словникові видання. Академічний тлумачний словник української мови подає чотири визначення поняття «тенденції»: 1) напрям розвитку чогонебудь; 2) прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь; 3) провідна думка, ідея художнього, наукового й т.ін. твору; ідейне спрямування; 4) упереджена думка, ідея, теза, що не випливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві [1]. Уважне знайомство із педагогічними публікаціями останніх років переконує у поширеності поняття «тенденція» як загальновідомого (тобто без пояснення) та такого, що розуміється переважно у першому (напряму розвитку) та третьому (провідна думка) варіантах.

Відповідно до нашої проблеми, *перша дефініція* (тенденція як напрям) прийнятний до використання у «гендерному полі», лише за умов загальної характеристики напрямів розвитку вітчизняної системи освіти. Щодо наявності визначеної тенденції у державній освітній політиці маємо констатувати, що на сьогодні гендерна складова не входить до її, оскільки відсутня в основних нормативних актах, які були ухвалені впродовж минулого десятиліття: Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.) тощо. Важливим проявом цієї тенденції у вітчизняній освіті, на нашу думку, було утворення у 2015 р. у Міністерстві освіти і науки України робочої групи з питань політики гендерної рівності та боротьби з дискримінацією у сфері освіти [2]. Упродовж наступних декількох років (2016-2018 рр.) ця група ще продовжувала заявляти про свою діяльність [7; 8; 9; 10], утім на сьогодні вона припинила своє функціонування. Подальша співпраця гендерно зорієнтованої наукової спільноти із МОН України значно загальмовано та не має продуктивних результатів.

Друга дефініція (тенденція як провідна думка) прийнятна саме в науково-

педагогічному дискурсі. І тут ми можемо виявити саме тенденції, щодо розуміння сутності гендерної освіти: специфіка гендерного виховання та змісту гендерної освіти (як навчання), завдання, мета, шляхи (форми, методи) реалізації тощо.

Оскільки маємо констатувати відсутність будь-якого якісного «прориву» у визначеному напрямі, виявимо ті тенденції, які, на нашу думку також гальмують процес імплементації гендерного знання в освітню практику.

Передусім зазначимо, що керуючись принципом наукового плюралізму, припускаємо можливість різночитань у розумінні похідних від основного поняття «гендер» понять. Проте, саме таке варіативне тлумачення, на нашу думку, призводить до появи першої тенденції: *неузгодженість поняттєво-категорійного апарату у публікаціях із гендерної тематики*.

Вважаємо за необхідне наголосити, що трактування поняття «гендер» відбувається на основі зарубіжних напрацювань, відповідно до яких зі словом «gender» пов'язують соціокультурні відмінності. Утім у низці вітчизняних публікацій транслюються думки про гендерні відмінності між хлопцями/дівчатами, чоловіками/жінками, що апелюють не до соціальних (передусім зовнішніх рис, чинників, проявів), а до проявів, які корелюються статтю. За таких умов говорячи про гендерні відмінності дослідники виокремлюють відмінності по-суті, статеві, проте питання «походження» тих чи тих відмінностей (біологічні чи набуті в процесі соціалізації) не розглядається.

Маємо наголосити, гендерну соціалізацію починається із раннього дитинства, коли стихійно дитина бере приклад та наслідує моделі поведінки близького оточення. Перебування у освітніх закладах (дитячий садок, школа, заклади позашкільної освіти тощо) збагачує набутий дитиною досвід соціального спілкування. Це період ототожнення себе з певною соціальною групою та самоідентифікації особистості. Тому на освітні заклади покладається відповідальність за гендерну соціалізацію особистості, оскільки в закладах освіти будь-який навчальний/виховний процес відбувається керовано. Але і тут спостерігаємо діаметрально протилежні думки щодо сутності гендерної освіти (виховання), які пов'язані: з нівелюванням впливу гендерних стереотипів щодо життєвого призначення чоловіка та жінки (із відповідними характеристиками істинної мужності/жіночності) чи їхнім зміцненням (із відповідним вихованням «справжніх жінок» та «справжніх чоловіків»). Цю тенденцію

визначаємо як *різновекторність артикульованих цілей*.

Обидва підходи здаються нам малопродуктивними через свій цілковито діаметральний та статичний характер. Оскільки, як наголошує Т. Дороніна «гендерне знання полягає в його діяльній основі, гендер – не конструкт і не константа, “він” постійно відтворюється/створиться та існує у дії / процесі» [5]. Мобільність, рухливість, варіативність, мінливість, – провідні риси «гендеру», який не існує безособово, а завжди відтворюється та збагачується за рахунок набутого людиною різноманітного досвіду.

Водночас, важливою здається думка Т. Дороніної, стосовно гендерного навчання, коли зазначає, що «питання гендерної освіти більшістю викладачів розглядаються лише в суспільно-політичному і психолого-педагогічному аспектах» [4]. Ми поділяємо наведену думку, оскільки вважаємо, що обмеження розгляду гендерних проблем питаннями, які визначила науковець, і є штучно звуженим. Прояв цієї тенденції знаходимо у тих публікаціях, які обмежують гендерну освіту просвітницькими заходами, які спрямовані на попередження проявів насильства. Тенденція *штучного, спрощеного звуження*, на нашу думку не лише обмежує гендерну проблематику в освіті, воно ніби визначає коло гендерних проблем. І тоді шляхом спрощення йдуть інші науковці, які воліють досліджувати вияв гендерних стереотипів у тих чи тих навчальних текстах, проводити статистичні розвідки щодо співвіднесення жінок/чоловіків, дівчат/хлопців у тих чи тих галузях знань тощо. Але вивчення емпіричного матеріалу вже було проведено попередніми «поколінням» науковців, наразі існує потреба у розробці та системній імплементації наукового гендерного знання, зокрема в педагогіці. Утім цей наразі у цьому аспекті спостерігається лише повторення очевидного.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Розробленню та вивченню гендерного навчання властиві певні суперечності в обґрунтуванні теоретичних і методологічних засад, термінологічна непослідовність, відчутна недостатність компетентних доробок серед гендерних питань у науці та практиці. Але це не заважає вивчати й вдосконалювати шляхи вирішення проблеми. Українські вчені продовжують вивчати питання гендерної освіти, як феномену, що має міждисциплінарний характер; та продовжують аналізувати й поглиблювати понятійний апарат проблеми. Тож можемо сподіватися, що інтенсивний

розвиток наукової думки внаслідок реалізації державної гендерної політики спонукає до появи продуктивних тенденцій у визначеному нами напрямі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). URL : <http://sum.in.ua/s/tendencija>.
2. Відбулося перше засідання робочої групи з питань політики гендерної рівності та боротьби з дискримінацією у сфері освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2015-07-23-vidbulosya-pershe-zasidannya-robochoyi>.
3. В Україні розроблять Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти. Zmina. URL : <https://zmina.info/news/v-ukrayini-rozroblyat-strategiyu-vprovadzhennya-gendernoyi-rivnosti-u-sferi-osvity>.
4. Доронина Т. Гендерное образование и литературоведческая подготовка студентов. *Материалы VII Международной научно-практической конференции «Женщина. Образование. Демократия»* (Минск, 10–11 декабря 2004 г.). URL : http://www.auditorium.ru/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=4099.
5. Дороніна Т. О. Феномен гендерного конфлікту в освітньому просторі. *Сталий розвиток промисловості та суспільства : матеріали міжнародної науково-технічної конференції* (22-25 травня 2013 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2013. Т. 2. С. 28–30.
6. Дороніна Т. О. Формування гендерної науково-педагогічної спільноти: сучасні проблеми та перспективи. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (11–12 листопада 2015 року, м. Суми). Суми, 2015. С. 222–223.
7. Засідання робочої групи з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації. URL : <https://imzo.gov.ua/2016/06/17/zasidannya-robochoyi-grupi-z-pitan-politiki-gendernoyi-rivnosti-ta-protidiyi-diskriminatsiyi/>
8. МОН проводить антидискримінаційну експертизу навчальних матеріалів та розробило стратегію впровадження гендерного компоненту і освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-03-23-mon-provodit-antidiskriminacijnu-ekspertizu-navchalnix-materialiv>
9. Стратегія впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір - 2020». URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>.
10. У Міністерстві освіти і науки України відбулось засідання робочої групи з питань

політики гендерної рівності. URL :
<https://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/316-u-ministerstvi-osvity-i-nauky-ukrainy-vidbulos-zasidannia-robochoi-hrupy-z-pytan-polityky-hendernoi-rivnosti>

REFERENCES

1. *Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* (1970-1980). [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language].
2. *Vidbulosia pershe zasidannia robochoi hrupy z pytan polityky hendernoi rivnosti ta borotby z dyskryminatsiieiu u sferi osvity.* (2015). [The first meeting of the working group on gender equality policy and combating discrimination in education took place].
3. *V Ukraini rozrobliat Stratehiu vprovadzhenia hendernoi rivnosti u sferi osvity.* (2021). [Ukraine will develop a Strategy for the Implementation of Gender Equality in Education].
4. Doronina, T. (2004). *Hendernoe obrazovanye y lyteraturovedcheskaia podhotovka studentov.* [Gender education and literary training of students]. Minsk.
5. Doronina, T. O. (2013). *Fenomen hendernoho konfliktu v osvitnomu prostori.* [The phenomenon of gender conflict in the educational space]. Krivoy Rog.
6. Doronina, T. O. (2015). *Formuvannia hendernoi naukovo-pedahohichnoi spilnoty: suchasni problemi ta perspektyvy.* [Formation of the gender scientific and pedagogical community: current problems and prospects]. Sumy.
7. *Zasidannia robochoi hrupy z pytan polityky hendernoi rivnosti ta protydii dyskryminatsii.* (2016). [Meeting of the working group on gender equality policy and anti-discrimination].
8. *MON provodyt antydyskryminatsiinu ekspertyzu navchalnykh materialiv ta rozrobylo stratehiu vprovadzhenia hendernoho komponentu i osvitu.* (2017). [The Ministry of Education and Science conducts anti-discrimination examination of educational materials and has developed a strategy for the implementation of the gender component and education].
9. *Stratehiia uprovadzhenia hendernoi rivnosti ta nedyskryminatsii u sferi osvity «Osvita: hendernyi vymir – 2020.* (2016). [Strategy for Gender Equality and Non-Discrimination in Education "Education: Gender Dimension - 2020].

10. *U Ministerstvi osvity i nauky Ukrainy vidbulos zasidannia robochoi hrupy z pytan polityky hendernoi rivnosti/* (2016). [The Ministry of Education and Science of Ukraine hosted a meeting of the working group on gender equality policy].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДОРОНІНА Тетяна Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: історія педагогіки, гендерні дослідження в педагогіці.

ХОВРЯКОВА Тетяна Ігорівна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: історія педагогіки, підготовка молоді до подружнього життя, гендерні дослідження в педагогіці.

ШУМСЬКА Дарія Ігорівна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: історія педагогіки, гендерні дослідження в педагогіці, система освіти в країнах Скандинавського регіону.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DORONINA Tetyana Oleksiivna – doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: history of pedagogy, gender research in pedagogy.

KHOVRYAKOVA Tetyana Ihorivna – graduate student of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: history of pedagogy, preparation of young people for married life, gender research in pedagogy.

SHUMSKA Dariia Ihorivna – graduate student of the Department of Pedagogy of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: history of pedagogy, gender research in pedagogy, education system in the Scandinavian region.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2021 р.